

vm. Synagoge Winsum, 12 mei 2019

spreekster: historicus Femke Knoop (afb.: powerpointselectie 8, 26 en 29)

Roosje Vos en de strijd om het vrouwenkiesrecht

terugblik

Na een woord van welkom bij de eerste N.A. de Vrieslezing en een korte persoonlijke introductie over haar onderzoek naar modehuis Hirsch & Cie. in Amsterdam, volgt de vraag wat mode te maken heeft met honderd jaar vrouwenkiesrecht. Na een algemene bespreking van de strijd voor het vrouwenkiesrecht spitst Femke Knoop in het tweede uur haar verhaal toe op het leven en werk van Roosje Vos.

Aletta Jacobs staat aan de wieg van de strijd voor het vrouwenkiesrecht in Nederland. Op **22 maart 1883** verzoekt zij het college van Burgemeester en Wethouders in Amsterdam om haar voor de komende gemeenteraadsverkiezingen op de kieslijst te plaatsen. B&W wijst dit verzoek af omdat de vrouw niet in het volle bezit is van burgerlijke en burgerschapsrechten. Lange tijd blijft kiesrecht voorbehouden aan rijke, mannelijke belastingbetalers. Als reactie op de actie van Aletta Jacobs wordt **het woordje mannelijk toegevoegd** aan de nieuwe **grondwet van 1887**. Dit zet de opkomst van de vrouwenkiesrechtbeweging in gang en ook arbeiders gaan nu hun rechten opeisen. De socialisten lopen niet echt warm voor vrouwenkiesrecht, omdat zij bang zijn dat hun eigen strijd zal verzwakken. Socialisten vrezen dat, als het vrouwenkiesrecht er eerder komt dan het algemeen mannenkiesrecht, rijke vrouwen hetzelfde zullen stemmen als hun echtgenoten. Dit zou volgens de socialisten de positie van arbeiders kunnen verzwakken. Zij vinden vrouwenkiesrecht alleen een optie als het algemeen mannenkiesrecht een feit is.

Aletta Jacobs
1854-1929

Wilhelmina Drucker
1847-1925

Anette Versluys- Poelman
1853-1914

In 1883 is Aletta Jacobs nog een beetje 'een roepende in de woestijn'. Nederlandse vrouwen hebben zich dan nog niet verenigd, waardoor zij geen vuist kunnen maken voor vrouwenkiesrecht. In **1889** volgt de oprichting van de Vrije Vrouwenvereniging door ondercantore Wilhelmina Drucker, een onechte dochter van een Amsterdamse naaister en een bankier. Deze Vrije Vrouwenvereniging is

vrij van dogma's, los van iedere politieke richting, overtuiging of religie. Zij eisen onder andere gelijke rechten als de man. In 1894 komt de progressief liberale minister van Binnenlandse Zaken Johannes Tak van Poortvliet met een nieuw ontwerp voor een wet op het kiesrecht. Alle mannen die goed bij hun verstand zijn en niet van de bedeling leven zullen daarin kiesrecht krijgen. Daarmee zal 74% van de meerderjarige mannen kiesrecht krijgen, maar over vrouwenkiesrecht wordt met geen woord gerept. Vrouwen worden simpelweg gelijkgesteld met gevangenen of krankzinnigen, met als enige (en grote) verschil dat vrouwen voor eeuwig tot gebrek aan kiesrecht zijn veroordeeld, terwijl mannelijke krankzinnigen en gevangenen hun kiesrecht terugkrijgen wanneer zij het gesticht of de gevangenis verlaten. De feministes besluiten daarop de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht op de richten. De Vrije Vrouwenvereeniging speelt daarbij een belangrijke rol, maar officieel is de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht onafhankelijk en om de schijn van belangenverstrengeling tegen te gaan wordt de uit Groningen afkomstige Annette Versluys-Poelman voorzitter.

In 1898 wordt Wilhelmina koningin van Nederland. De troonsbestijging geeft een nieuwe impuls aan de vrouwenbeweging in ons land. **Vier Groningse vrouwen** nemen het initiatief tot het **organiseren van een tentoonstelling**, die het werk van vrouwen in Nederland belicht. Van 9 juli tot 21 september **1898** wordt de tentoonstelling gehouden op een enorm terrein **bij de duinen tussen Scheveningen en Den Haag**. Er worden demonstraties gegeven, redevoeringen gehouden en er zijn muziekkuitvoeringen. De tentoonstelling trekt in totaal 90.000 bezoekers, waaronder de jonge koningin Wilhelmina en haar moeder.

1898: Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid

Omdat Aletta Jacobs ook in het buitenland een bekende feministe is gaat de vereniging ook een steeds belangrijkere rol spelen in de internationale kiesrechtstrijd. Dit stimuleert ook de discussie over kiesrecht in Nederland. In 1904 wordt in Berlijn de **International Woman Suffrage Alliance** (IWSA) opgericht, en de VVVK doet mee. In juni 1908 verzamelen vrouwen uit alle windstreken zich in het Concertgebouw in Amsterdam. Er worden lezingen, roeitochtjes, een receptie en een banket georganiseerd. In juli 1908 kondigt E.W. van Straten tijdens de zomervergadering van de Vereniging voor Vrouwenkiesrecht de oprichting van de Mannenbond voor Vrouwenkiesrecht aan. Van maart tot september 1913 organiseert de VVVK op initiatief van Rosa Manus en Mia Boissevain een

tentoonstelling over 'De Vrouw', waar men ter gelegenheid van het **honderdjarig bestaan van Nederland** als onafhankelijke staat laat zien wat de Nederlandse vrouw in honderd jaar heeft gepresteerd. Het vrouwenkiesrecht komt daarbij uitgebreid aan de orde. Net als in 1898 bezoekt koningin Wilhelmina ook deze tentoonstelling. In 1914 vindt in het Paleis voor Volksvlijt in Amsterdam een bijeenkomst plaats voor een volkspetitionnement voor grondwettelijke gelijkstelling van man en vrouw. Met een petitie voor het hele volk richt de vrouwenkiesrechtbeweging zich niet alleen op vrouwen, maar ook op mannen en laat daarmee ook zien dat het volk bestaat uit zowel mannen als vrouwen.

In april 1915 wordt in Den Haag een grote vrouwenconferentie gehouden om de strijdende partijen op te roepen de wapens neer te leggen. De Wereldbond voor Vrouwenkiesrecht is te verdeeld om zich hierover uit te laten, maar het netwerk dat de vrouwen hebben opgebouwd zorgt er toch voor dat een groot aantal vrouwen naar Den Haag komt. Ondanks de oorlogsprikelen zijn er meer dan duizend deelnemers uit twaalf verschillende landen, zowel uit oorlogvoerende als uit neutrale landen. Tijdens het congres worden twintig resoluties aangenomen met plannen en inzichten als afschaffing van de geheime diplomatie, zelfbestemmingsrecht van minderheden, democratische controle op beslissingen over oorlog, oprichting van internationale organen en een Volkenbond etc. Dit vredescongres onderscheidde zich door de nadruk op vrouwenkiesrecht als middel tot vrede. Aansluitend aan de conferentie gaat Aletta Jacobs met een aantal andere feministen op reis om regeringsleiders aan te sporen vrede te sluiten, zonder succes.

Na veel strijd volgt uiteindelijk het debat dat de geschiedenis ingaat als '**de pacificatie van 1917**'; een compromis, waarmee een einde komt aan een jarenlange politieke strijd tussen confessionele partijen enerzijds en socialisten en liberalen anderzijds. De confessionele partijen krijgen voortaan net zoveel financiële overheidssteun voor bijzonder onderwijs als het openbaar onderwijs. In ruil daarvoor krijgen de socialisten en liberalen algemeen mannenkiesrecht voor alle mannen ouder dan 23 jaar. **Vrouwen krijgen alleen passief vrouwenkiesrecht**, wat betekent dat zij wel gekozen kunnen worden, maar niet zelf mogen stemmen. Bij de Tweede Kamerverkiezingen in 1918 staan er 22 vrouwen op de kieslijst, voornamelijk van niet-confessionele partijen. Aletta Jacobs staat hoog op de kandidatenlijst voor de Vrijzinnig-Democratische Partij, maar omdat een lager geplaatste mannelijke kandidaat met voorkeursstemmen wordt gekozen, lukt het haar niet om in de Tweede Kamer te komen.

Roosje Vos
1869-1932

Agnes de Vries-Bruins
1874-1957

1919: Roosje Vos en Agnes de Vries-Bruins

Bij de provinciale en gemeenteraadsverkiezingen in 1919 wordt Agnes de Vries-Bruins, de echtgenote van Nathan Albert de Vries, namens de SDAP gekozen in de gemeenteraad en de Groningse Staten namens de SDAP. Tijdens haar *maiden speech* in de Groningse raad verdedigt zij het recht op werk voor gehuwde vrouwen in het onderwijs. Tegelijkertijd met Agnes de Vries-Bruins wordt Roosje Vos namens de Communistische Partij Holland ook gekozen als lid van de Provinciale Staten. Het is dus zeer waarschijnlijk dat zij elkaar kenden.

1919: Actief vrouwenkiesrecht:

Van de opvolger van het kabinet-Cort van der Linden, het centrumrechtse kabinet-Ruijs de Beerenbrouck, valt niet te verwachten dat het haast gaat maken met het actief vrouwenkiesrecht en ook de SDAP staat niet te trappelen, maar de fractievoorzitter van de Vrijzinnig-Democratische Bond, Henri Marchant, heeft nog een voorstel liggen van eerdere pogingen en dient dat opnieuw in. Het enige dat het voorstel behelst is het schrappen van het woord mannelijke in twee artikelen en het vervangen van het woord mannen door personen in een derde artikel van de Kieswet. Zo eenvoudig was het dus... Als het wetsvoorstel van Marchant in mei 1919 in behandeling komt, is er weinig sprake van spanning. Het voorstel wordt op 9 mei 1919 met 64 stemmen vóór en 10 stemmen tegen - voornamelijk van antirevolutionairen - in de Tweede Kamer aangenomen. Vervolgens wordt het voorstel op 10 juli 1919 met 34 vóór en 5 stemmen tegen ook in de Eerste Kamer aangenomen. De Wet treedt op 28 september 1919 in werking. In 1922 wordt het algemeen mannen- en vrouwenkiesrecht vastgelegd in de Grondwet. Daarmee is de strijd gestreden. Maar liefst 36 jaar na de brief van Aletta Jacobs aan het Amsterdamse gemeentebestuur hebben vrouwen in Nederland het kiesrecht veroverd. Dat wordt gevierd in het Concertgebouw. In **1922** vinden de eerste **Tweede Kamerverkiezingen** plaats **waarbij vrouwen mogen stemmen**. Naast Suze Groeneweg en Johanna Westerman, die in 1921 namens de Liberale Staatspartij in de Kamer is gekomen, komen er nu vijf nieuwe vrouwen in de Tweede Kamer bij. Agnes de Vries-Bruins is één van hen namens de SDAP. Verder gaat om de Groningse Betsy Bakker-Nort voor de Liberale Staatspartij, Lizzy van Dorp voor de Liberale Partij. Charlotte Bronsveld-Vitringa voor de Rooms-Katholieke Staatspartij en Frida Katz voor de Christelijk-Historische Unie.

Roosje Vos

Eén van de vele vrouwen die een bijdrage leverden aan de strijd voor vrouwenkiesrecht was Roosje Vos. De spreekster kwam Roosje Vos op het spoor toen zij haar onderzoek begon naar het Amsterdamse modehuis Hirsch & Cie. en daarbij materiaal uit 1899 aantrof van een onderzoekscommissie naar arbeidsomstandigheden in de Amsterdamse kledingindustrie.

Roosje Vos wordt op 15 augustus 1860 geboren in Amsterdam. Zij is het vijfde kind in het gezin van schoenmaker Jacob Marcus Vos en zijn vrouw Schoontje Jacob Fransman, die werkster en baker is. Als Roosje zes jaar oud is overlijdt haar vader en op haar 14^e komt zij in het Nederlands Israëlitisch Meisjesweeshuis in Amsterdam terecht, hoewel haar moeder dan nog wel leeft. In het weeshuis wordt Roosje opgeleid tot fijne linnennaaster en als zij op haar 23^e het weeshuis verlaat, gaat zij werken als huisnaaster. Dat werk doet zij tot 1903.

In 1897 is Roosje Vos aanwezig bij een bijeenkomst van de Vrije Vrouwenbeweging van Wilhelmina Drucker voor 'vrouwen en meisjes die den naald hanteren'. Tijdens deze bijeenkomst stelt Drucker voor om een vakvereniging voor vrouwen in te stellen. Drie vrouwen melden zich aan voor het

voorlopige bestuur. Daarvan is Roosje Vos er één. Op 30 maart 1897 vindt de oprichtingsvergadering van Naaistersbond 'Allen Een' plaats, de **eerste vrouwenvakbond van Nederland**. Het bestuur bestaat uit voorzitter mejuffrouw Horn, mejuffrouw Kommers, Sophie Heertje, Eva Pam en Roosje Vos. De voorzitter zou een toespraak houden, maar bij het zien van 300 naaisters in de zaal krijgt zij spontaan last van plankenkoorts en stamelt dat zij het niet aandurft om te spreken. Daarop redt Roosje Vos de situatie door zomaar een vurige rede te houden:

“Moeten vrouwen die niet trouwen de hongerdood sterven?”, begint ze. “Was het dan geen schandaal dat vrouwen zo weinig verdienden dat zij afhankelijk waren van familie of een echtgenoot?” Zelf was Roosje Vos wees en ongetrouwd, wat betekende dat zij dagelijks keihard moest werken en vechten om haar hoofd boven water te houden. En dan had ze het nog niet eens over de werktijden en de arbeidsomstandigheden. Aan het einde van de speech wordt **Roosje Vos unaniem uitgeroepen tot voorzitter van de Naaistersbond**.

Bijna sterft de Naaistersbond een vroegtijdige dood doordat er een slappe tijd aanbreekt waarin er weinig werk is voor de naaisters. Gelukkig organiseert de Vrije Vrouwen Vereniging in die periode een voorlichtingsavond over de Nationale Tentoonstelling Vrouwenarbeid voor de Naaistersbond en de Roosjessnijdsters in de diamantindustrie. Daarbij komt een handjevol leden van de Naaistersbond opdagen, waaruit een hecht groepje kaderleden ontstaat dat onder leiding van voorzitter Roosje Vos en secretaris Sientje Prijes de vakbond nieuw leven inblaast.

Roosje Vos wordt gezien als een doener, onder meer vanwege haar vitaliteit en energie. Binnen de Naaistersbond is zij degene die erop uit is praktisch vlak feminisme en socialisme te verbinden. Zij probeert de politieke tegenstellingen binnen de bond met elkaar te verzoenen en heeft een scherpe kijk op politieke en strategische vraagstukken, al onderbouwt ze haar inzichten meestal niet theoretisch. Zij is geestig en ad-rem en mede daarom een gevreesd tegenstandster. Binnen de vakbond kan ze zich als een echte Jiddische memme gedragen en schenkt jonge naaisters de liefde die zijzelf in het Israëlitisch weeshuis tekort was gekomen. Ze beschermt jonge naaisters ook door hun te waarschuwen voor gevaar. Zo verbiedt zij hen bijvoorbeeld ook om voor bestellingen door de Rosse Buurt te gaan.

1898: Gruweltafel

Nationale Tentoonstelling Vrouwenarbeid (1898)

In 1898 is Roosje Vos betrokken bij de Nationale Tentoonstelling Vrouwenarbeid en voorziet de organisatie van informatie over 'bloedlonen'. Zo koopt ze kledingstukken aan die voor zo'n te laag loon zijn vervaardigd en stelt ze in de zaal Maatschappelijk Werk ten toon op een zogenaamde 'gruweltafel'. Bij de kledingstukken liggen kaartjes waarop de arbeidslonen vermeld staan en de tijd die in het product is gestoken. Vos geeft tijdens een van de congressen tijdens de tentoonstelling ook een toespraak, waar veel belangstelling voor is door de aandacht in de pers voor haar 'gruweltafel'. Ze maakt daar dankbaar gebruik van en doet gedetailleerd verslag van het troosteloze leven van ateliermeisjes. Dit alles resulteert erin dat de gemeente Amsterdam een onafhankelijke onderzoekscommissie instelt naar de situatie in de kledingindustrie. Ook Roosje Vos wordt hierover geïnterviewd.

Roosje Vos & Socialisme

Door samenwerking in een aantal comités, zoals voor de achturige werkdag en het kiesrecht, ontstaat er contact tussen de SDAP en de Naaistersbond. Aanvankelijk is Roosje Vos zelf ook lid van de SDAP. In 1901 pleit zij tijdens het partijcongres van de SDAP voor een achturige (in plaats van tienurige) werkdag en voor vrouwenkiesrecht. In 1903 trouwt Roosje Vos in Stedum met onderwijzer Melle Gerbens Stel, die zij via de arbeidersbeweging heeft leren kennen. Het echtpaar woont in Westeremden. Daar worden zij de spil van de plaatselijke afdeling van de SDAP. Roosjes schoonzus doet het huishouden, zodat Roosje actief kan blijven in de politiek. Met Mathilde Wibaut en Carry Pothuis zet zij zich in voor de Sociaal Democratische Vrouwenclub.

Roosje Vos bezoekt partijcongressen en spreekt tijdens kiesrechtbijeenkomsten over vrouwenkiesrecht, zoals in 1906 in Zwolle en in 1907 zet zij tijdens het partijcongres van de SDAP partijleider Pieter Jelles Troelstra op zijn nummer. Net als in 1901 betoogt Roosje Vos tijdens het partijcongres dat de arbeidersklasse zowel uit mannen en vrouwen bestaat en dat de socialistische strijd niet gewonnen kan worden zonder vrouwen. Als Troelstra tegenwerpt dat vrouwen nog niet rijp zijn voor vrouwenkiesrecht, antwoordt Vos: 'Toen gij uw propaganda voor mannenkiesrecht zijt begonnen, was toen de man er rijp voor?' Daar had Troelstra niet van terug.

Op het partijcongres van 1909 treedt Roosje Vos met haar afdeling toe tot de Sociaal-Democratische Partij, die in 1918 wordt omgedoopt tot de Communistische Partij Holland. Door deze keuze isoleert zij zich wel jarenlang van de massale arbeidersbeweging. Namens de CPH wordt Roosje Vos in 1919 lid van de Provinciale Staten van Groningen, een positie die zij tot 1927 behoudt. Binnen de CPH houdt Roosje Vos zich bezig met de organisatie van jongeren en vrouwen. In 1921 publiceert zij de brochure: 'De taak der vrouw in den strijd voor het communisme'. Na haar statenlidmaatschap blijft Vos politiek actief als propagandist, gaat op de fiets de dorpen af voor toespraken. Vanaf 1922 woont ze met haar man Melle Stel in de stad Groningen. Melle overlijdt in 1927, Roosje in 1932. Ze wordt 71 jaar en overlijdt aan een hartaanval. Haar naam leeft voort in Roosje Vosstraten in Groningen, Amsterdam, Eindhoven, Alkmaar, Vlissingen en Heemstede en in Appingedam draagt een scholengemeenschap voor volwasseneducatie de naam Roosje Vos.

Wat is er in 100 jaar vrouwenkiesrecht bereikt?

Vooraf werd verwacht dat vrouwenkiesrecht verandering zou brengen in de positie van de vrouw in Nederland. Tegenstanders waren bang dat de verhoudingen binnen het gezin en huwelijk op losse schroeven zouden komen te staan. Politieke partijen waren bang dat de politieke verhoudingen drastisch zouden veranderen. Maar toen de strijd voor vrouwenkiesrecht eenmaal gewonnen was, bleek dit alleszins mee te vallen. Eigenlijk veranderde er niet bijzonder veel, afgezien van het feit dat

vrouwen nu naar de stembus mochten. Dit kwam doordat het voor vrouwen zo beperkende huwelijksrecht bleef gelijk. Pas in 1956 werden gehuwde vrouwen eindelijk handelingsbekwaam. Dat vrouwen in Nederland kiesrecht kregen betekende ook niet dat vrouwen in de Nederlandse koloniën dat ook hadden. Hier moesten vrouwen veel langer wachten op hun kiesrecht. Nederlands-Indië kreeg in 1945 vrouwenkiesrecht, en op de Nederlandse Antillen en in Suriname duurde het zelfs tot 1948 voordat vrouwen mochten stemmen.

De eerste vrouwelijke burgemeester is Truus Smulders-Beliën van de voormalige Noord-Brabantse gemeente Oost-, West- en Middelbeers en Minister van Maatschappelijk Werk, Marga Klompé is de eerste vrouwelijke minister van ons land.

Maar, terwijl Duitsland Angela Merkel heeft en Groot-Brittannië door Margaret Thatcher werd geleid, hebben wij nog nooit een vrouwelijke minister-president gehad en zolang wij dat niet hebben, loopt Nederland achter. Zo zei politica Jeltje van Nieuwenhoven, de eerste vrouwelijke voorzitter van de Tweede Kamer, afgelopen donderdag 9 mei in het Groninger Museum bij de opening van de tentoonstelling 'Strijdt', ingericht ter gelegenheid van de viering van 100 jaar vrouwenkiesrecht.

Ook vormen vrouwen nog altijd de minderheid in de politiek. Van gelijke vertegenwoordiging is dus geen sprake. Onder de commissarissen van de koning bevindt zich slechts één vrouw, namelijk Jetta Klijnsma in Drenthe. In de Tweede Kamer zijn slechts twee vrouwelijke fractievoorzitters. Slechts een kwart van de burgemeesters is vrouw. Volgens de spreekster Femke Knoop valt er op het gebied van politieke vertegenwoordiging van vrouwen dan ook nog veel te winnen.

Spreker en propagandiste

